

Člověk je vpravdě *omne animal*.

Ve věku nevinnosti se důstojnost člověka zakládala na tom, že tvorů užíval a ovládal je, a dnes na tom, že se od nich odděluje a podřizuje se jim.

Nízkost člověka jde tak daleko, že se podřizuje zvířatům, že se jim dokonce koří.

Člověk neví, jaký stupeň mu náleží, je zjevné, že zbloudil a klesl ze svého pravého místa a není s to je znova nalézt. Neklidně a bez úspěchu je hledá všude, v nepromíknutelných tmách.

*H. Neúměrnost člověka.*

9 — (Uvažme tedy, k čemu nás vedou přirozené vědomosti.

Jestliže nejsou pravdivé, neexistuje v člověku žádná pravda, a jestliže pravdivé jsou, najde v nich pádný důvod k poškození; ať tak či onak se ponížít musí.)

(A protože neuvěří-li jim, nemůže v životě obstát, přejí si, ještě než se pustí do rozsáhlejšího zkoumání přírody, aby se aspoň jednou nad ní s vážnou myslí a v klidu zahloabal a aby se zahleděl také na sebe a ze srovnání těch dvou předmětů ať uváží, je-li sám k přírodě nějak úměrný, a až pozná, jaká ta úměrnost je — — —)

Nechť se proto člověk zamyslí nad celou přírodou v její

vznešené a plné velebnosti a odvrátí svůj zrak od nicotných předmětů, jež ho obklopují. Ať pohlédne na to skvoucí světlo, umístěné jako věčná lampa, aby ozařovalo vesmír, ať se mu země zjeví jako bod vedle nesmírného kruhu, ježž tato hvězda opisuje, a pak ať žasne nad tím, že i ten nesmírný kruh je jen drobounkou tečkou u porovnání s tím, ježž pojmom hvězdy kroužící po obloze. A třebaže se zde náš pohled zastaví, ať obrazotvornost jde dál — a dítiv bude sama u konce se svými představami než příroda s tím, čím oplývá. V obsáhlém lůně přírody je všechn viditelný svět jak nepostréhnutelný záblesk. Žádná myšlenka se k ní nepřiblíží, a ať sebevic vzpínáme své pojmy až za meze myslitelných prostor, vzhledem ke skutečnosti věci vytváříme jen atomy. Je to nekonečná koule, ježž střed je všude a obvod nikde. A selhává-li na této myšlence naše fantazie, je to vlastně nejmocnější zjevný znak boží všemohoucnosti.

Ať potom člověk s pohledem obráceným opět k sobě uváží, co sám je vedle toho, co existuje, ať v sobě spatří toho, kdo zbloudil v tomto zapadlém koutu přírody, a podle tohoto těsného žaláře, v němž je ubytován, tím myslím podle vesmíru, ať se naučí oceňovat, co znamenají země, království, města, co vlastně znamená on sám.

Čím je člověk v nekonečnu?

Máme-li mu však předvést ještě jiný, neméně ohromující div, ať z toho, co zná, vyhledá to nejdrobnější, ať u roztoče v jeho nepatrném těle objeví části ještě zas nesrovnatelně menší, nohy a jejich články, žíly v nohách, krev v žilách, šťávy v té krvi, kapky v těch štávách, páry v těch kapkách, a ať dělí i ty poslední věci, dokud své představy nevyčerpá, a ten konečný předmět, k němuž může dospět, ať se teď stane námětem pro naši úvahu. Bude se asi domnívat, že je to krajní mez nepatrnosti v přírodě. Jenže já mu ukáži její nekonečnou velikost.

Otevřtu tu před ním novou propast. Vypodobním mu nejen

viditelný vesmír, ale i tu nesmírnost přírody, již si můžeme představit v rozmezí tohoto nepatrného atomu. Nechtě tam užij nekonečné množství vesmírů, z nichž každý má vlastní oblohu, vlastní planety, vlastní zemi ve stejném poměru jako viditelný svět, a na této zemi živočichy, a posléze i roztoče, v nichž opět najde to, co zjistil na těch prvních — a také v dalších najde totéž, bez konce a bez ustání. Ať ztratí jistotu uprostřed těch divů, stejně ohromujících svou nepatrností, jako ty předchozí byly svou rozlohou. Vždyť kdo by neužasl nad tím, že naše tělo, ještě před chvílkou nepostižitelné vprostřed vesmíru, který sám v lůně veškerenstva není k postižení, se náhle stalo obrem, či světem, nebo spíš vším vůči nicotě, k níž nelze dospět? Kdo sám sebe takto pochopí, sám nad sebou ustrne; a sotva si uvědomí, jak v hmotě, kterou mu dala příroda, je vklíněn mezi ty dvě propasti nekonečna a nicoty, zachvěje se při pomýšlení na ty záznaky, a jakmile se jeho zvědavost tím změní v údiv, věřím, že raději se do nich mlčky pohrouží, než aby v nich domýšlivě bádal.

Vždyť co vlastně je člověk v přírodě? Vzhledem k nekonečnu nicotou, vzhledem k nicotě veškerenstvem, je středem mezi ničím a vším. Je-li nekonečně vzdálen toho, aby pochopil krajnosti, jsou před ním i cíl a princip věci bezna- dějně zahaleny neproniknutelným tajemstvím.

Stejně neschopen je vidět nicotu, z níž byl přiveden na svět, jako nekonečno, jímž je pohlcen. Co může jiného než postihovat jakési podoby toho pro- středku věcí, sám věčně bez naděje, že pozná jejich princip nebo určení? Všechny věci vzešly z nicoty a cíl k nekoneč- nu. Kdo vysleduje ty úžasně pochody? Původce těch zázra- ků je chápe; a nikdo jiný.

Jen proto, že se lidé nezamyslili nad tímto dvojitým neko- nečnem, pustili se opovázlivě do zkoumání přírody, jako by k ní byli nějak úměrní.

Je zarážející, jak se odhodlali pochopit principy věcí

a odtud dospět až k poznání všeho — s domýšlivostí stejně nekonečnou, jako je jejich cíl. Nelze přec pochybovat, že takový záměr můžeme pojmut jen tehdy, je-li naše do- mýšlivost nebo schopnost stejně nekonečná jako příroda sama.

Poučený člověk pochopí, že skoro všechny věci — vždyť příroda do všech vtiskla podobu svou i podobu svého tvůrce — mají v sobě něco z její dvojí nekonečnosti. Proto také vidíme, že všechny vědy jsou nekonečné, pokud jde o rozsah jejich výzkumů. Kdo by pochyboval, že například poučec, jež má stanovit geometrie, jsou nekonečná neko- nečna? Jsou stejně nekonečné svým množstvím jako odstí- něností svých principů. A kdo by neviděl, že ty, které jsou označovány jako konečné, nespočívají samy v sobě, ale zakládají se na jiných, a ty jiné, rovněž založené na jiných, nikdy nepřipustí tu poslední.

My ovšem určujeme jako poslední ty, které tak rozum chápě, podobně jako to děláme u hmotných věcí, když nazveme nedílným bodem ten, za nímž už naše smysly nic nepostihnou, ačkoli je v samé své podstatě nekonečné dělitelný.

Z dvojího nekonečna věd je nekonečno velikosti mnohem patrnější, a proto se jen málokdy stalo, aby si někdo osoboval znalost všech věcí. „Budou mluvit o všem,“ pravil Démokritos.

Nekonečnost nepatrnosti je však mnohem méně zjevná. Filosofové si daleko spíš osobovali, že ji postihnou, a na tom právě všichni selhali. Stalo se to popudem k těmto tak běž- ným názvům — „O principech věcí“, „O principech filosofie“, a podobným — v podstatě stejně honosným, i když ne tak nápadným jako tento do očí bíjící: „De omni scibili“.

Člověk se o sobě přirozeně domnívá, že je daleko způsobí- lejší vniknout do vnitřku věcí než obsáhnout jejich obvod. Vždyť viditelná rozloha světa nás očividně přesahuje;